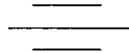

18. Szekszárdi Júlia: A konfliktusok pedagógiája. In: Dombi A.–Oláh J.–Varga I.: A nevelésmélet alapkérdései. APC-Stúdió, Gyula, 2004. 334–349. p.; Vekerdy Tamás említett könyveit a Saxum Kiadó Bt. adta ki 2004-ben és 2001-ben.
19. Rugalmasabbak az alternatív iskolák. DM., 2007. április 17. 6. p.
20. Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés. Sanoma, Budapest, 206. 125–145. p.
21. Félelem a verekedés után. (A 170 ... téri diák közül csak hatan mertek tegnap iskolába menni) DM, 2007. április 19. 1. és 5. p.; Dr. Trencsényi László (a Magyar Pedagógiai Társaság ügyvezető elnöke): A pedagógia némasági fogadalma és Hajba Ferenc: Agresszió az iskolában (Szülők vernek tanárt, egymást bántalmazzák a diákok) Népszabadság, 2007. április 19. 11. és 5. p. (Az utóbbi cikkben a szerző hivatkozik Figula Erika tanulmányára az Új Pedagógiai Szemle-ben, mely szerint Szabolcs megyében a gyerekek 26%-a áldozata a diáktársak agressziójának.)

R. MOLNÁR EMMA
ny. főiskolai tanár
SZTE JGYPK
Szeged

A beszédtechnikáról tanároknak

1. A verbális közlés írásbeli és szóbeli változata közül az élőszó vizsgálata jelentősen előtérbe került az utóbbi száz esztendőben. Az iskolázottság, a közéleti szereplés „a beszélő foglalkozások” szaporodása, szükségessé tették az élőszóra figyelmet, s a hangrögzítő készülékek fejlődése lehetőséget adott az elhangzott szó megőrzésére, felidézésére. A beszéd visszahallgatása, ismételhetősége egzaktabbá tette a mulékony élőszó elemzését, s szinte rendszerré állt össze, vagy legalábbis rendezhetővé vált a nyelvi megformálás eszköztára. Ez nem azt jelenti, hogy a kultúra történetében nincs nyoma annak, hogy beszédképzéssel foglalkoztak volna. Éppen ellenkezőleg: a politikában, a jogi életben a szónokképzés; a hitéletben a prédikátorok beszéde; s a színészek közönség előtt való szereplése megkövetelte a technikai ismeretet, a hangerőnlétet, amellyel szavuk értelmileg és érzelmileg is elérte célját a szűkebb vagy tágabb közönség körében.

Miért fontos korunkban méginkább a beszéd ismerete, rendezettsége? Mert sokkal többeket érint, mint valaha, s a rengeteg információ befogadása vagy cseréje is csak olyan módon lehetséges, ha megbízhatóan működik az üzenetközvetítő kód.

2. A beszédtechnikát szűkebben és tágabban is értelmezik. A szűkebb értelmezés szerint a beszédmechanizmus alapja, segítségével és összetevői által a beszéd *érthetővé* válik, és a *változatosság* hatásmechanizmusával funkcionál. Tágabb értelmezésébe tartozik a mit? kinek? milyen körülmények között? hogyan? kérdések föltevése, továbbá az is, milyen időintervallumban mondunk valamit, és milyen szándékkal pl. kérés; kérdés; közlés stb.

Mindennemű vizsgálatát speciálissá teszi, hogy a beszéd, a megnyilatkozás életünk természetes velejárója, s nehezen tudjuk kiragadni a mindennap használt közegből és külső szemlélőként analizálni, tulajdonságait feltárni. (Éppen ebben segítenek a technikai eszközök.)

A beszédtechnika tanítása egész iskola- és képzérendszerünknek része a óvodától a felnőtt posztgraduális képzéséig. Nem közismereti tárgy, mint a matematika, földrajz vagy biológia stb., ugyanakkor minden tárgy interpretációja a segítségével történik.

Nem szándékozom oktatási rendszerünk teljes vertikumát vizsgálni abból a szempontból, hogyan történik a beszédtechnika tanítása, csak pár megjegyzésre vállalkozom.

3. A beszédtechnika tanítására nem képeznek intézményeink, kivéve a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolát, ahol a logopédusokat, a beszédhibajavító tanárokat oktatják. Történet ugyan kezdeményezések a beszédtanárképzésre, de megvalósulásukról nem tudok.

Az első egri kiejtési konferencia után (1965) jelentek meg azok a neves tanárok, akik nemcsak felvállalták az oktatását, de tankönyveket, jegyzeteket is írtak, s ezek a kiadványok elméleti ismereteket és sok ajánlott gyakorlatot tartalmaztak. Neveket is említve: Fischer Sándor, Hernádi Sándor, Montágh Imre, Deme László, Wacha Imre, Rónai Béla – Kerekes László stb. a teljesség igénye nélkül.

A felsőoktatási intézmények közül a pedagógusképzésben fordítottak kiemelten több időt a beszédképzésre. Az óvó- és tanítóképzőben beszédképességet mérő pályaképzési vizsga is van, a tanárképző intézményekben nincs, viszont reguláris óra keretében ismerkednek a hallgatók a témával.

A felsőfokú intézmények közül a jogi, színművészeti, teológiai egyetemen, a média- és menedzserképzésben, a kommunikációs szakterületen és számtalan OKJ-s szakterületen oktatnak beszédtechnikát, s a különböző szakmai tanfolyamok továbbképzésein szintén.

Az oktatás céljaként fogalmazódik meg, hogy a művelt, értelmiségi hangmegnyilvánulása legyen akusztikai élmény, jellemezze a tiszta hangképzés s a beszéd helyes technikai megvalósítása.

Az oktatás indításakor meghatározó tényezők:

– Milyen adottságokkal és előképzettséggel kezdik a hallgatók a beszédkurzust (pl. a magyar szakosok hangtani ismeretei más feltételeket teremtenek, mint akiknek nincsenek meg ezek az ismereteik).

– Heti hány óra áll rendelkezésre?

– Milyen az intézmény technikai felszereltsége?

Az életkor is fontos tényező, s felnőttkorban már nehéz a beszédhibákat és kialakult beszédzokásokat (modorosságot) korrigálni (bár nem lehetetlen).

Bármely célú beszédtechnika-oktatásra érvényes hogy, „Aki megszólal, annak hitelesen kell előadnia a szöveget; a nyelvi megformálás nagyban elősegítheti a tartalom hitelesítését a rendelkezésre álló szegmentális és szupraszegmentális eszközök segítségével.” (R. Molnár 2005)

4. Elengedhetetlen az alapozás a nyelvi eszköztár biztonságos kezelése, vagyis az érthetőség és változatosság követelményének a megvalósítása.

Mi teszi érthetővé a beszédet, a szöveget?

Az érthetőséget szolgálja (elsősorban) a technikai felkészültség, a beszéd helyes technikával történő létrehozása, vagyis:

- a helyes légzés,
- a tiszta artikuláció,
- a szabályszerű hangindítás,
- a hangzósság (rezonancia megléte a beszédben),
- a hangkapcsolatok helyes kiejtése.

A változatosság eszközei csak formálisan választhatók külön, a beszédben együtt fordulnak elő, együtt hatnak. Ezek:

- hangsúly, hanglejtés;
- tempó, szünet, erő;
- hangszín (modulációk), ritmus;
- interpunkció megszólaltatása, átértékelése (ha felolvasásról van szó).

Az itt felsorolt eszköztár „birtoklása” tehát a technikai alapvetést adja.

5. A módszerek kialakítása

A beszédtechnika elsősorban gyakorlati jellegű tárgy, a tanítás metodikáját tekintve az „egyéni” hozadék felmérése után a lehetőséghez mérten (idő, létszám) minél több gyakorlat elvégzése ajánlható. Pl.: Indulásképpen egy rövid 8-10 soros szöveg tagolt felolvasatása célravezető, ezután a szöveg lényegének összefoglalása, szabad elmondása következhet (A produkcióról videofelvétel készül: – tehát hang- és képanyag, ha megvannak a feltételek. Ha csak hangfelvételre van lehetőség, az is jó). A visszajátszást a produkció egyéni elemzése követi mindenre kiterjedő részletességgel. Vagyis az elemzésnek része a hangképzés jellege, minősítése, légzéstechnika, artikuláció, hangzósság, hangerő stb.; esetleg egyéni ejtésbeli rendellenességek. A szabadon előadott szöveg a személy saját beszédstílusát demonstrálja. Az olvasástól elválasztva, külön minősítendő.

Külön kiemelten kell törődnünk a technikai alapozással. A beszédhez fölhasznált energia a tüdőből kiáramló levegő, s az egész beszédprodukció meghatározója, hogy kellő „levegőtámasszal” beszéljen az egyén. Érdemes mérni, hogy kinek milyen mennyiségű levegő áll rendelkezésére. Ezt mindenkinél ajánlatos elvégezni. Minden tankönyv figyelmeztet, hogy a egyes mélylégzés, s a technikai légzés kialakítása a beszédprodukció alapja. Az egyszerű gyakorlatoktól az összetett szöveges légzésgyakorlatokig mindig kellő időt érdemes szánni rá. Zárásképpen mérce lehet a mellérendelő típusú bővített mondategységeket tartalmazó sor egy levegővétellel történő értelmező, nem gyorsított tempóval történő megszólaltatása.

A helyes *artikuláció*, alakításához lényeges a magyar hangképzési bázis, vagyis a nyelvünkre jellemző szabályrendszer ismerete és betartása. A hangok, szavak és szókapcsolatok ejtésének önkontrollja (hangfelvétel!) és kontrollja iránymutató a beszélő és a gyakorlatot vezető számára is. A nyelvünkre jellemző magánhangzók időtartam-korrelációjának tudatosítása, jelentősége meghatározó a beszédritmus alakulása szempontjából is. A mássalhangzók időtartama szó belsejében és abszolút szövegben képzésmódját tekintve is tudatosságot igényel a helyes beidegzés alakításának a céljából.

A hangkapcsolatok vizuális (írás) és audiális megjelenésének különbsége olykor elbizonytalanítja a beszélőt. Az elhangzó változat megfigyelése, elemzése, a helyes ejtés rögzítése, szövegben történő megszólaltatása teszi biztonságossá a kiejtést (az elhangzó változat módosulása is megfigyelhető, értékelendő, pl. éljen! ~ éjjen!). A *hangindítás* lehetséges változatait – gyakorlásképpen – először verses szövegen lehet próbálni, aztán rátérni a prózai szöveg gyakorlására. A hangindítási gyakorlatokhoz kapcsolhatjuk a hangzós megszólaltatást (a kellő rezonanciával hangzó szöveg egyúttal a gégefő és a hangszalagok kímélését is jelenti). Az ilyen beszéd nemcsak kellemes hanghatású, hanem jobban lehet hallani és érteni is anélkül, hogy túlságosan feszülne a gégefő.

6. A technikai alapgyakorlatokat követi a beszédprodukció komplex megjelenítése, amely ideális esetben egységes eszként hat, de analizálva összetevőinek az együttes alkalmazása teszi kellemes hanghatásúvá, meggyőzővé, érzelmileg is motiválttá a szöveget.

A szövegegésszel kapcsolatos elvárás:

hogy a beszélő középhangszájában szóljon,

– telt hangú legyen a beszéde,

– a hangerő a körülményeknek (terem, helyiség nagysága) megfelelően,

– a tempója a hallgatóközönséghez és a témához alkalmazkodjék,

– a szupraszegmentális eszközök használatában kellő gyakorlatot szerezzen és odaillő módon szólaltassa meg mindegyiket,

– ismerje és tudja alkalmazni a modulációs lehetőségeket (magassági, erősségi váltás, hangszín, gyorsasági, ritmusváltás; a szünetek megfelelő alkalmazása,

– a felolvasó számára az interpunkció átértékelése.

Nézzünk ezek közül egyet-kettőt részletesebben! Pl. *A hangszín váltását.*

Egyike a legnehezebb beszédmodulációknak. A gondolati variánsok minden színére kell, hogy megfelelő hangszínünk legyen: a leglágýabttól a legkeményebbig.

„A hang színének árnyaló képességét már a hangok képzésében kell keresnünk – írta Fónagy Iván. – Érezhető minden magyarázat nélkül a zöngétlen explosívák kattogása (p, t, k) lágýabb a nazális (m, n, ny,) és a likvidák hanghatása (l).” A beszédhangoknak és így színüknek sincs jelentése, de akusztikai hatásában az érzelmi festéshez nagyban hozzájárul, tehát a hangszínmoduláció beszédünk érzelmi sfkján jelent különösebb változást, de gyakran az értelemlre is igyekszünk vele hatni.

Szóljunk még a *szünetről is*. A beszédművészek, előadók vallják, hogy nincs nehezebb művészi eszköz, mint a szünetek helyes alkalmazása. A szünet helyének és tartamának megtalálása a szövegmondásnak, a szöveg értelmezésének egyik legfontosabb eszköze. Elő- és utószünet létezik. A figyelemkeltő ún. hatásszünet az előszünet, az utószünet pedig lehetőséget ad a szöveg megértésére, befogadására. A ritmikus szünet feszültséget kelt a hallgatóban, néha kiemel, néha ironizál. Mindezzel párhuzamosan megváltozik a tempó, a ritmus, a hangszín és a hangerő.

A beszéd folyamat változásainak egysége azt jelenti, hogy egyetlen modulációs jelenséget sem tudunk külön – külön megvalósítani. Beszéd közben nem tudjuk szétválasztani őket, nem is akarjuk; együtt jelennek meg, s e hat modulációs tényezőnek a variálása adja a változatos beszédet. A társalgásban éppúgy megjelennek, mint a művészi szövegmondásban. Nem elég egyetlen elemet földuzzasztani, mert a beszéd modorossá válik tőle.

7. Tegyük említést végül az eszközökről, a *hangrögzítő készülékek* felhasználásáról. Akár mint hangfelvétel, akár mint illusztráció céljából bemutatott anyag igen jól használható a beszédtechnika oktatásához. A saját beszédhang visszahallgatása elidegenítő, „külső” megfigyelőként jobban visszaadja a valóságos hangprodukción, mint a „belső” hallás az elképzelt önmagunk beszédéről. Példák igazolhatják, hogy még a saját középhangsáv megítélése is gyakran téves lehet. Összetettebb lehetőség a hang és képfőlvétel a videó, a multimediális megjelenítés. A verbálison kívül a nonverbális jelek is elemezhetővé válnak, azaz túllépve a hangtechnikán az egyéniség komplex beszédprodukciónját láttatja, hallatja. Az ilyen típusú gyakorlatok előkészítésére időt kell szánni, hogy ne idegenkedjenek tőle a résztvevők. A gyakorlatot az egyszerűbből az összetettebb felé haladva lehet megtervezni, de meg is lehet fordítani a sorrendet.

A beszédtechnika oktatásához készült illusztráló segédanyag nem teljes terjedelmében, csak valóban egyes részekhez felhasználható szemléltetésül mutatható be: pl. Szende Aladár tanszalagja (még az ötvenes évekből akár összehasonlító elemzésre is jó a mai beszédelvárásokkal összevetve), Fischer Sándor könyvéhez kiadott lemez melléklet, majd később videokazetta, Montágh Imre Útravaló című 360 perces kép- és hanganyaga.

Természetesen bármilyen hang- és képi anyag felhasználható az elemzésekhez.

8. Pár mondat a beszéd egészségtanáról! Ha valaki olyan foglalkozást választ, amelynek alapja a beszéd (esetleg a sok beszéd), ez ép hangképző szerveket követel, legalábbis ilyennek kellene lennie optimális esetben. Ahogy a színtévesztőnek tilos a járművezetés, a vegyszerre allergiásnak a laboratóriumi munka, úgy a beteg hangnak is árt a napi több órás beszéd; jó lenne, ha csak azok lépnének ilyen pályára, akik ép hangképző szervekkel rendelkeznek, mert esetleg pár év elteltével pályamódosításra kényszerülnek a nem várt mértékű hangromlás következtében. A természetes beszéd, a társalgás általában nem megerőltető beszédtevékenység, de a hivatásos beszélőké igen. Ezért kell orgánummá fejleszteni a beszédhangot, hogy megfelelő technikai képzés, gyakorlás után alkalmassá váljék a nagyobb megterhelésre. A kellő hangedzettség alapul szolgálhat a beszédfunkciónhoz, de a hangot kímélni kell, hasznos tudni,

hogy mi árt a hangképző szerveknek, mit kerüljünk, hogyan őrizheti meg hangunk „hajlékonyságát”, hogy több évi (évtizedi) használat után is alkalmas legyen finomabb árnyalatok megszólaltatására. Igen eltérő anatómiai alkatunkból következik, hogy egyesek erős gégefővel, „strapabíró” hangképző szervekkel rendelkeznek, mások gyengébbel. Az egyéni adottságokat figyelembe véve a hangegészségtan szabályai mindenkire vonatkoznak. (Itt nem foglalkozom vele részletesen; de az egészséges beszédhang érdekében fontos odafigyelnünk a károsító hatásokra és óvni a hangot, mert feltétele nemcsak a változatos beszédnek, hanem olykor a pályán maradásnak is.)

Összegezve: a Beszédtechnika interdiszciplináris elméleti alapokon nyugvó gyakorlati jellegű tárgy. Tanításának metodikája csakúgy, mint tartalma változik, ugyanakkor az adott nyelv diktálta karakter meghatározza a követelményeket; a hangzó beszéd értelmes, esztétikus megszólaltatását.

IRODALOM

Fischer Sándor:

1982. A beszéd művészete. Bp. Gondolat Kiadó

Fónagy István:

1989. A költői nyelv hangtanából. Bp. Akadémiai Kiadó

Hernádi Sándor:

1999. Beszédművelés. Bp. Gondolat Kiadó

Montágh Imre:

1976. Tiszta beszéd. Bp. Népművelési Propaganda Iroda

1989. Nyelvművesség. A beszéd művészete. Bp. Múzsák Kiadó

Rónai Béla – Kerekes László:

1974. Nyelvművelés és beszédtechnika. Bp. Tankönyvkiadó

R. Molnár Emma:

1999. Tanári beszéd In: Nyelvtan, nyelvhasználat, kommunikáció. szerk. Galgóczi László Szeged JGYTF Kiadó

2002. A hangzó beszéd feladatköre az oktatásban In. Feladatok és módszerek az anyanyelvi nevelésben a XXI. század elején. Szerk. V. Raisz Rózsa – Zimányi Árpád Bp.

2005. Multimediális módszerek beszédoktatásban In. Acta Academiae Paedagogice Agriensis II. kiejtési konferencia, Eger szerk. Zimányi Árpád

Wacha Imre:

1967. A helyes kiejtés oktatásának néhány problémája. In. A magyar nyelv története és rendszere. Nyelvtudományi Értekezések 58. Bp. Akadémiai Kiadó.

